

Barbara Ćosić, Perica Vujić

Sveučilište u Osijeku

MAĐARSKA ULOGA U RASPADU MONARHIJE

Ovim radom želimo naglasiti ulogu Mađarske u raspadu Austro-Ugarske Monarhije. Kako bismo u tome uspjeli, opisujemo kakvo je stanje u Mađarskoj uoči Prvog svjetskog rata, te koji su razlozi pristanka Mađara za ulazak u rat. Kratko opisujemo višenacionalnu vojsku Monarhije, stanje, tj. kaos u zemlji, te posljedice mira potpisanog u Trianonu.

Prvi svjetski rat bio je prvi rat u povijesti koji se vodio između mnoštva država na svim krajevima svijeta. U njemu je poginulo oko 8 milijuna ljudi, mnogo njih u strašnom rovovskom ratu, prije nego što je 1918. godine potpisano primirje. Bio je to rat u dotad neviđenim razmjerima. U njemu se nisu borili samo profesionalni vojnici. Borci su većinom bili mobilizirani civili, pozvani u rat od strane svojih državnih vlasti. Početak rata značio je prekretnicu za sve zemlje koje su u njemu sudjelovale, uključujući i Mađarsku.

Iako je ona tada bila u sastavu Austro-Ugarske Monarhije, njezini politički vođe odigrali su veliku ulogu u poticanju Monarhije na ratnu akciju. U ovome radu saznat ćete s kojim je snagama raspolagala Mađarska nakon ulaska u rat, te kakvo je bilo opće stanje u zemlji nakon donošenja odluke o uključivanju u ratne sukobe.

Naime, ulazak Mađarske u rat bio je popraćen očekivanjima potpune ravnopravnosti nacionalnih manjina koje su živjele na mađarskom državnom teritoriju i nadama u bolji politički, gospodarski i kulturni razvoj mađarskog naroda. Međutim, ubrzo je nastalo razočaranje. Nakon toga slijedi kratak prikaz najvažnijih bitaka u kojima su Mađari sudjelovali u redovima austro-ugarske vojske i sam kraj ratnih sukoba. Njihov završetak označio je i veliku prekretnicu u povijesti Mađarske. Rat je samo ubrzao raspad već i tada trulih temelja Austro-Ugarskog imperija i kao posljedicu imao je osnutak novih država na europskom tlu, a među njima je bila i Mađarska koju je čekala teška borba za promjenu postojećeg stanja.

SILA SE PLAĆA: POČETAK RASPADA

Slika 1. Austro-ugarski grb

Početak 20. stoljeća Ugarska se nalazi u okviru Austro-Ugarske, jedne od triju posljednjih višenacionalnih europskih država. To je razdoblje obilježeno mnoštvom neriješenih društvenih i nacionalnih problema jer je došlo do značajnih promjena u gospodarstvu i društvenoj strukturi nemađarskih naroda.¹ Iako je u Ugarskoj bilo 20 milijuna stanovnika, Mađara nije bilo ni 10 milijuna. Ostatak stanovništva činili su Slovaci (oko 2 milijuna na sjevernoj granici), Rumunji (oko 3 milijuna u Sedmogradskoj), Srbi (oko milijun u Temišvarskom Banatu i dolini Dunava) i Hrvati kojih ima više od dva milijuna, malobrojni Nijemci (Sasi) u Transilvaniji koji su tu došli u 16. stoljeću, te Bugari u okrugu Temeš koji su tu došli bijegom od Turaka. Dok su jedino Hrvati imali djelomičnu autonomiju i u Zagrebu vlastiti Sabor, ostale su nacionalne manjine podvrgnute mađarskoj upravi, imaju zastupnike u Budimpešti, ali izbornim zakonom najveći je dio tog stanovništva lišen prava glasa.² Kompleksna nacionalna nehomogenost očituje se i u dvojnomo nazivu Austro-Ugarske o čemu svjedoči ne samo dualistička vladavina Austrijanaca i Mađara nego je i unutar samog austrijskog, a i ugarskog dijela postojala nezadovoljna većina neaustrijskog i nemađarskog stanovništva.³ Taj je problem osobito dolazio do izražaja u okvirima Austro-Ugarske jer ni odnosi među glavnim centrima – Beču i Pešti, nisu bili definirani. Nesuglasice među Slavenima omogućile su Mađarima sustavnu nacionalizaciju i manipulaciju manjinama. Glavni cilj ugarske politike bila je nacionalna asimilacija, osobito građanske elite i nobiliteta što je Beč prešutno odobravao zbog provođenja slične politike u austrijskom dijelu Monarhije.⁴ Takvu politiku Austrijanaca i Mađara omogućavala je nehomogenost Slavena jer nisu bili ni teritorijalno ni politički povezani, a razlikovali su se i po stupnju kulturnog i vjerskog razvoja. Jedina činjenica koja ih je povezivala bila je borba za nacionalna prava.⁵ Kaotično nacionalno stanje opisuje i citat predsjednika

1 Darko Dukovski, *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe 19. i 20. stoljeća I. dio (1800. do 1914.)*, Alinea, Zagreb, 2005., str. 205.

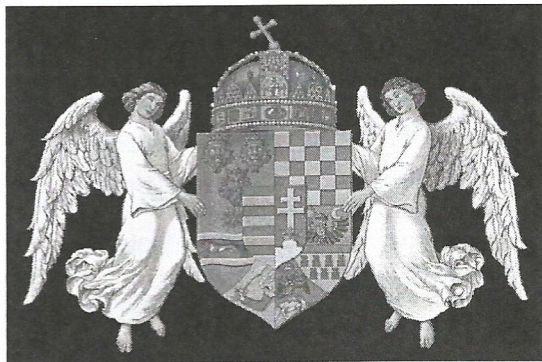
2 Pierre Renouvin, *Europska kriza i Prvi svjetski rat*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2008., str. 76.

3 Livia Kardum, *Suton stare Europe: europska diplomacija i Prvi svjetski rat*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2009., str. 20.-21.

4 D. Dukovski, *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe...*, I. dio, str. 211.

5 L. Kardum, *Suton stare Europe...*, str. 22.

vlade: „Osam nacija, sedamnaest provincija, dvadeset parlamentarnih skupina i dvadeset i sedam stranaka!“.⁶ Politički život u Mađarskoj obilježen je stranačkim pluralizmom koji je uzrokovao ozbiljnu političku krizu 1903. godine izazvanu jačanjem političke opozicije (desničarske i nacionalističke) u ugarskom parlamentu koja je zahtijevala da glavni zapovjedni jezik u ugarskim četama bude mađarski.⁷ Kriza se nastavila i 1904. godine koju je pokušao okončati car Franjo Josip postavljajući na mjesto premijera ugarske vlade Geza Fejérváryja, na što Mađari reagiraju prosvjedom, stoga Franjo Josip raspušta parlament i prijeti uvođenjem apsolutizma. Oporba prihvaća njegova stajališta, a kriza se rješava potpisivanjem tajnog sporazuma kojim odustaju od nacionalnih zahtjeva. Krizu je iskoristila oporba nemađarskih naroda čime je postignut viši stupanj zajedništva.⁸ Kako bi spriječili jačanje tog zajedništva, vlada 1906. godine donosi novu izbornu reformu prema načelu općeg, ravnopravnog, izravnog i tajnog izbornog prava. Na izborima 1907. godine taj je novi zakon na razini cijele Monarhije omogućio jačanje socijalističke stranke (86 poslaničkih mjesta) koju su podupirali Česi⁹, dok je u Mađarskoj većinu mjesta u parlamentu osvojila Stranka neovisnosti. Na čelu vlade našao se Sandor Wekerle čija je vlada umirila mađarsko strahovanje od nacionalnih manjina donošenjem Zakona o obrazovanju kojim se svima nameće mađarski kao službeni jezik s ciljem mađarizacije nemađarskih naroda. Također, dolazi do nezadovoljstva u nižim slojevima građana i seljaka jer su shvatili da nitko ne zastupa njihove interese. Oni stoga osnivaju Seljačku stranku pod vodstvom Andrásza Áchimaja koji poziva javnost na podjelu zemlje. Na kraju je koalicijska vlada srušena s vlasti, a zamjenjuje ju stara liberalna skupina pod vodstvom grofa Khuena Hederváryja i Laszloa Lukácsa, pripadnika Nacionalne stranke koja je bila sljedbenikom Istvána Tisze. Njihova se politička aktivnost svodila na očuvanje društvenog i političkog statusa quo. Tisza je uspio ujediniti nacionalne snage u Mađarskoj, ali njegovim izborom za predsjednika Donjeg doma izbijaju veliki nemiri u Budimpešti i provinciji. Nemiri su ugušeni silom što je Tisza iskoristio i donio *Zakon o vojsci* i nacrt zakona, koji je označio pripremu za ratni sukob.¹⁰

Slika 2. Grb ugarskih zemalja

6 P. Renouvin, *Europska kriza...*, str. 76.

7 L. Kardum, *Suton stare Europe...*, str. 21.

8 D. Dukovski, *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe...*, I. dio, str. 213.

9 L. Kardum, *Suton stare Europe...*, str. 22.

10 D. Dukovski, *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe...*, I. dio, str. 214.

PRVI SVJETSKI RAT

Uzroci, povod, interesi

U političkim i vojnim krugovima Beča atentat na Franju Ferdinanda uglavnom je shvaćen kao zlatna prilika za izravnavanje računa sa Srbijom i ponovnu potvrdu ugleda Monarhije. Njemački car Vilim II. i njegovi generali smatrali su da je neizbježni sukob između Centralnih sila i Antante bolje voditi prije nego iščezne teško ostvarena njemačka premoć u utrci u naoružavanju.¹¹ Kako bi izravnali račune sa Srbijom, morali su pridobiti na svoju stranu Tiszu koji se protivio ratu jer je on mogao ugroziti povlašteni položaj Ugarske. Međutim, demonstracija snaga bila je nužna kako bi se pokazalo da su Habsburgovci još živi, jer iako je Habsburška Monarhija bila opasna za Ugarsku njezin raspad izazvao bi još veću opasnost. Zbog toga dolazi do promjene u ulogama Austrije i Mađarske: Mađarska sada preuzima inicijativu i potiče Monarhiju na rat.¹² U početku je Tisza smatrao kako je međunarodna ravnoteža snaga krajnje nepovoljna za Austro-Ugarsku, vjerujući da je Bugarska, jedini pouzdani saveznik Monarhije na jugu, potpuno iscrpljena balkanskim ratovima. Također je držao da Njemačka iskazuje znakove simpatije prema Rumunjskoj koja bi mogla, strahovalo je mađarsko vodstvo, prodrijeti u Erdelj. Tisza je odlijevao gotovo dva tjedna, ali su ga austrijski i njemački političari, zajedno s vojnim zapovjednicima, napokon uvjerali da je sazrelo vrijeme da Centralne sile krenu u rat. Svako bi odgađanje služilo interesima Antante, sastavljene od "neprijatelja" – Francuske, Rusije i Britanije. Štoviše, uvjerali su ga kako će Rumunjska ostati neutralna u bilo kakvom sukobu. Austrija je tvrdila da je Srbija odgovorna za agitaciju protiv Monarhije, i usto za sve terorističke akte unutar njezinih granica. No, srpski premijer Pašić u cijelosti je opovrgnuo takve tvrdnje. Godine 1924. jedan je od njegovih ministara priznao, a činilo se da njegovo priznanje podupiru i određeni dokumenti, kako je srpska vlada zaista znala za plan ubojstva, da mu se protivila, ali je bila nemoćna spriječiti ga. Štoviše, zbog napetih domaćih prilika nije se usudila upozoriti Beč. No, Pašićeva vlada nije odbacila ozbiljne zahtjeve ultimatumama samo dva dana poslije zato što je bila nevinna. Stvarni je razlog bio taj što su ju Rusija i Francuska poticale i ohrabrivale da to učini. Kada je francuski predsjednik Poincare 20. srpnja posjetio Sankt-Petersburg i Francuska i Rusija – računajući na potporu britanskih prijatelja – vjerovale su da će, ako izbije rat s Njemačkom i njezinim saveznicama, pokazati kako je ravnoteža snaga u tom trenutku na strani Antante. Posljedica svega toga bila je da je sarajevski atentat uskoro dobio važnost koja je nadilazila uske dinastičke interese. Odnos između male Srbije i trulog Austro-Ugarskog Carstva postao je ključna sporna točka između dvaju blokova svjetskih sila. Atentat na Franju Ferdinanda bio je tek iskra koja je zapalila staru bačvu s barutom.¹³ Zaključno rečeno, Tiszin je *povijesni grijeh* u tome što, iako je realno procijenio odnos snaga i vjerojatno posljedice agresije u vrijeme austrijskog ultimatumama Srbiji, nije glasovao protiv objave rata niti je dao ostavku kada je rat objavljen¹⁴, a Hanak nadopunjuje da dio odgovornosti snose njemački politički i vojni vođe koji su obećali pomoć tijekom krize.¹⁵

11 Laslo Kontler, *Povijest Mađarske: tisuću godina u Srednjoj Europi*, Srednja Europa, Zagreb, 2007., str. 323.

12 Alan John Percivale Taylor, *Habsburška Monarhija: 1809. – 1918.*, Znanje, Zagreb, 1990., str. 286.

13 Peter Hanak i dr., *Povijest Mađarske*, Barbat, Zagreb, 1995., str. 201.-202.

14 D. Dukovski, *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe...*, I. dio, str. 215.

15 P. Hanak i dr., *Povijest Mađarske*, str. 202.

Reakcija na objavu rata

Slika 3. Austro-Ugarska 1914.

Početak rata, svi drugi problemi padaju u drugi plan. Provizorni apsolutizam postao je apsolutizam do daljnjega, prestali su nacrti Zakona o izbornom planu u Ugarskoj, prestala su pogađanja između Čeha i Nijemaca. Tisza, sitni plemići i birokrati zajedno s ostarjelim carem donijeli su presudu o životima 50 milijuna ljudi. Nije bilo otpora ratu, naprotiv bilo je čak i velikog oduševljenja. Mađari su se obradovali eliminaciji Franje Ferdinanda, te su pozdravili okupljanje njemačkih snaga za pothvat protiv Slavena.¹⁶ U Ugarskoj je, kao i drugdje, prva reakcija na izbijanje rata bila provala domoljubnog oduševljenja. U parlamentu, koji je bio odgođen i ponovno se sastao u studenom, vođa oporbene Stranke neovisnosti grof Mihaly Karolyi predložio je obustavu svih političkih rasprava budući da se nadao kako će u zamjenu za podršku ratnim naporima dobiti demokratske ustupke. Sličnim su se motivima vodili i izvanparlamentarni socijaldemokrati. U početku rata čak ni nacionalne manjine nisu zadavale veće glavobolje ratnoj vladi; njihove su vođe objavljivali izjave vjernosti ili su, njih nekoliko, emigrirali. Vojnici su odlazili na bojište praćeni veselim ceremonijama, u nadi da će se vratiti kao pobjednici “do vremena kada opadne lišće“, kako je to govorio njemački car Vilim.¹⁷

U austrijskom dijelu Dvojne monarhije gdje vlada nije imala stabilnu većinu odlučeno je da se parlament ne saziva, već da vlada prema čl. 14. Ustava samostalno donosi odluke sa zakonskom snagom. Tako je austrijska vlada uvela diktaturu s osloncem na vojne vlasti. Ugarskoj takve mjere nisu bile potrebne jer se moćni Tisza mogao osloniti na sigurnu većinu Mađara u peštanskom parlamentu, koja je uspješno nadglasala svaku opoziciju i omogućila provođenje potrebnih vladinih odluka.¹⁸

Višenacionalna vojska

Pripreme za rat je Monarhija počela i prije samog njegovog izbijanja. Naime, Austro-Ugarska je u lipnju 1912. donijela Zakon o novačenju kojim je aktivno služenje produženo na 3 godine za konjicu, te na dvije i pol godine za pješništvo i topništvo. Znatno

16 A. J. P. Taylor, *Habsburška Monarhija*, str. 288.

17 L. Kontler, *Povijest Mađarske*, str. 323.

18 L. Kardum, *Suton stare Europe...*, str. 89.

je povećan broj mirnodopskih vojnih snaga koji je porastao sa 103 tisuće na 160 tisuća pripadnika.¹⁹ Pripreme za rat potaknula je unutrašnja politika. Težnje južnih Slavena bile su opasne za opstanak Carevine jer su mogle potaknuti druge nacionalne manjine da se povedu za tim primjerom. Kako bi to spriječila, Monarhija je izlaz vidjela u uklanjanju Srbije kao političkog faktora. Odlučili su se izložiti opasnosti općega rata kako bi onemogućili jačanje manjina.²⁰

Vojska je bila organizirana u carsko-kraljevsko domobranstvo (*Landwehr*), s njemačkim službenim jezikom, i Kraljevsko ugarsko domobranstvo (*Honved*) s mađarskim zapovjednim jezikom. Mirnodopski sastav austro-ugarske vojske u godinama uoči Prvog svjetskog rata sastojao se od 36 tisuća časnika, dočasnika i vojnih činovnika, te od 414 tisuća vojnika na odsluženju vojnog roka, raspoređenih u 16 korpusnih oblasti. U austrijskom dijelu Monarhije bilo je 9 korpusnih oblasti, a u ugarskom 6 i u Bosni i Hercegovini 1 korpusna oblast. Neposredno prije rata bilo je mobilizirano oko 450 tisuća novaka i 2,9 milijuna rezervista.²¹

Prednost austro-ugarske vojske bilo je dobro naoružanje i vrlo dobro teško topništvo (42 topa u diviziji, ne računajući topničke formacije). Međutim, njezina glavna slabost bila je višenacionalnost i mnogojezičnost koje su uzrokovale teškoće u komunikaciji. Bila su dva službena jezika u vojsci – njemački i mađarski, kojim su se služili zapovjednici i časnici, dok ga ostatak vojnika, pripadnika nacionalnih manjina, nije razumio. Motiviranost vojnika za borbu nije bila ujednačena: južni Slaveni, Rumunji, Česi i Slovaci nisu bili prožeti domoljubljem za državu jer su u njoj bili tretirani kao građani drugog reda.²²

Austro-ugarski vojnici sudjelovali su na tri bojišta: balkanskom, istočnom i talijanskom. Na balkanskom bojištu borili su se sa Srbijom, gdje su doživjeli poraz u Cerskoj bitci (1914.). Nakon Kolubarske bitke (1915.) austro-ugarska se vojska raspada jer se jedan dio njezinih snaga prebacuje na istočno bojište u Galiciju gdje vode rovovski rat. Ulaskom Italije u rat, dio se austrijsko-ugarskih snaga prebacuje u sjevernu Italiju gdje se pod vodstvom generala Svetozara Borojevića uspješno bore i nanose teške gubitke Talijanima. Godine 1917. u naletu austro-ugarska vojska pobjeđuje Talijane i prodiru do Piave, nakon čega ubrzo slijedi povlačenje. Ulazak SAD-a u rat rezultira izbijanjem pobuna u austro-ugarskoj vojsci, a vlada potpuno gubi autoritet. Za to vrijeme na istočnoj bojišnici dolazi do prestanka rata.²³

Demonstracija sile – austro-ugarski brodovi i podmornice

Osim teškog topništva i naoružanja, tijekom Prvog svjetskog rata u bitkama je austro-ugarska vojska sudjelovala i svojim brodovljem i podmornicama.

Austro-ugarsko se brodovlje moglo mjeriti po veličini s ruskim, talijanskim ili japanskim, dok su veće brodovlje imali samo Britanci, Nijemci i Amerikanci. Od 1889. godine austro-ugarska se mornarica naziva „carska i kraljevska“ (*Kaiserliche und Königliche*), kako bi se naglasila dvojnost carstva. Značajna su brodogradilišta bila u Puli (*Arsenal*), Trstu

19 P. Renouvin, *Europska kriza...*, str. 138.

20 Isto, str. 146.

21 Skupina autora, *Povijest Hrvata, Druga knjiga (Od kraja 15. stoljeća do kraja Prvog svjetskog rata)*, Školska knjiga, Zagreb, 2005., str. 603-604.

22 L. Kardum, *Suton stare Europe...*, str. 87.

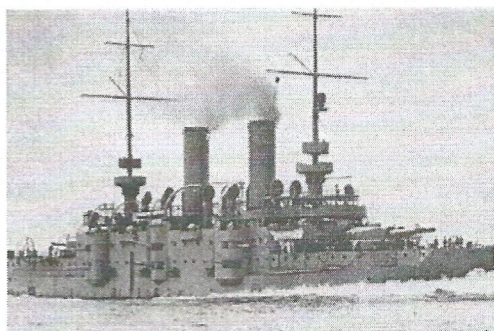
23 Darko Dukovski, *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe II. dio (1914. do 1999.)*, Alinea, Zagreb, 2005., str. 26-29.

(*STT*) i Rijeci (*Danubius*). Tijekom Prvog svjetskog rata carska i kraljevska mornarica djelovala je na Jadranu i na istočnom Sredozemlju.²⁴ Brodovlje je bilo organizirano u klase, što je prikazano tablicom (Tablica 1.)

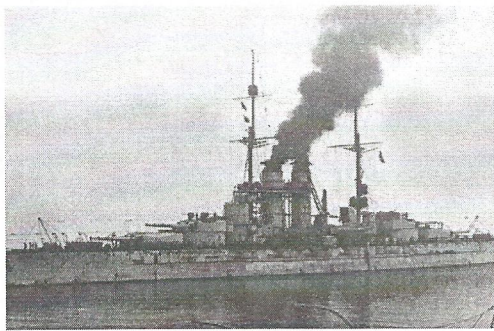
KLASE BRODOVA	BROJ ČLANOVA POSADE
Oklopnjače	430 - 450
Monarch	420 - 430
Habsburg	630 - 640
Erzherzog Karl	700 - 740
Radetzky	880 - 900
Tegetthoff	1090 - 1100
"Poboljšani Tegetthoff"	

Tablica 1. Klase austro-ugarskih bojnih brodova u Prvom svjetskom ratu

Iščitavajući tablicu, jasno je kako je postojalo 7 klasa brodova, a svaka klasa predstavlja napredniju u odnosu na prethodnu jer je tehnički razvoj klasa pratio trendove koje su nametali njemački i britanski brodovi. Koliki je bio udio Mađara među članovima posade, nije nam poznato, ali imena nekih brodova svjedoče da su Mađari imali ulogu i u austro-ugarskom brodovlju. Tako su poznati brodovi npr. *Budapest* - koji je pripadao klasi Monarch (obalne oklopnjače), *Arpad* - bojni brod klase Habsburg, *Szent Istvan* - bojni brod klase Tegetthoff.

Slika 4. *Arpad*

Slika 5. *Szent Istvan*

24 Zvonimir Freivogel, *Austrougarski bojni brodovi I. svjetskog rata*, Adamić – Digital point, Rijeka, 2003., str. 5-7.

Službeni naziv austro-ugarske podmornice glasio je „Podmornica njegovog veličanstva“ (*Seiner Majestät Unterseeboot*) ili skraćeno S.M.Ub. zajedno s brojem jedinice. Kao i brodovlje, podmornice su se nalazile u Jadranu i istočnom Sredozemlju. Značajna brodogradilišta su bila u Puli (*Arsenal*), Kiel (*Germania*), Rijeka (*Whitehead*), Bremen (*AG Weser*), Linz (*STT*), Budimpešta (*CNT*), Rijeka (*Danubis*), itd.²⁵ Razlikovalo se nekoliko tipova podmornica, što je jasno iz tablice (Tablica 2.).

TIPOVI PODMORNICA	BROJ ČLANOVA POSADE
Lake	17
Germania	21
Holland	19
UB I	16
Havmanden	18
UB II	19

Tablica 2. Tipovi austro-ugarskih podmornica u Prvom svjetskom ratu

Jasno je kako se razlikovalo nekoliko tipova podmornica. Tipovi *Lake* i *Holland* su imena dobili po američkim izumiteljima Simonu Lakeu i Hollandu. Iako nisu zabilježena mađarska imena podmornica, nesumnjivo je da su i Mađari bili članovima posade u podmornicama. Neke poznate podmornice bile su: *UB 2* - tip podmornice *Holland*, a podmornica *UB 27* bila je opskrbljena i protuzračnim oružjem.

Slika 6. Podmornica UB 2

Slika 7. Podmornica UB 27

²⁵ Zvonimir Freivogel, *Austrougarske podmornice u I. svjetskom ratu*, Adamić – Digital point tiskara, Rijeka, 2007., str. 5-6.

Kaos u zemlji i kraj rata

Civilno stanovništvo iza crta bojišnice također je proživljavalo teške dane. Većina velikih tvornica prešla je na ratnu proizvodnju i bila je pod vojnom kontrolom, podvrgnuta vojnoj disciplini. U prvim godinama rata javljale su se nestašice osnovnih artikala, a crno je tržište cvjetalo. U 1916. godini proizvodnja krušnih žitarica pala je na dvije trećine prijeratne proizvodnje, a 1918. godine samo na polovicu. Vlada je uskoro uvela prisilan otkup poljoprivrednih proizvoda, stoke i konja, a pribjegla je i rekvizicijama. Premda je seljaštvo bilo teško pogođeno tim mjerama, to nije riješilo problem opskrbe gradskog stanovništva. Životni uvjeti radništva ozbiljno su se pogoršali jer je 1915. godine širom zemlje nedostajalo hrane i goriva. Što je još gore, glave obitelji, oni koji su izdržavali obitelj, bile su u velikom broju slučajeva na bojištu. Posvuda se oplakivalo mrtve i jadikovalo zbog obogaljenih ili zarobljenih. Oni s fiksnim prihodima patili su najviše. Obujam novca u optjecaju tijekom rata povećao se 15 puta, a problem brzo rastuće inflacije otežan je rastom ratnih zajmova, i to osam puta. Ratne udovice, siročad, obogaljeni veterani, primali su upravo toliko pomoći da ne skapaju od gladi. Prema tadašnjim procjenama, realna zarada kvalificiranog radnika pala je na polovicu svoje prijeratne razine, a zarada službenika i nadničara pala je na 40 posto svoje vrijednosti iz 1913.²⁶ Zapravo, višenacionalno je carstvo, uključujući i Ugarsku, tada već bilo na rubu krajnje iscrpljenosti. Njegovi gospodarski i vojni resursi bili su pod velikim opterećenjem još od prvih neuspjeha na istočnom bojištu, što je počelo potkopavati moral civilnog stanovništva. U četiri godine Ugarska je na bojište poslala više od jedne trećine od ukupno devet milijuna vojnika Monarhije, ali među žrtvama samo je broj ranjenih, 1,4 milijuna, otprilike odgovarao tom omjeru. Polovica od više od jednog milijuna poginulih i gotovo polovica od dva milijuna zarobljenih dolazile su iz ugarske polovice carstva. Vojnici su kućama slali sve ogorčenija pisma, a od 1917. godine, u vojsci su počela dezertiranja, nepoštivanje zapovijedi, čak i pobune.²⁷

Krajem rata na čelu se Monarhije nalazio Franjo Josip I. koji je umro, u dobi od 86 godina, 21. studenog 1916. Nasljeđuje ga neiskusni Karlo I. koji je očajničkim pokušajima nastojao očuvati Monarhiju koja se već tada nalazila na koljenima. Naime, on donosi manifest o preuređenju Monarhije na federativnoj osnovi 18. listopada 1918., ali u Mađarskoj nailazi na otpor koji vodi Wekerle.²⁸ Sile Antante u kolovozu i rujnu 1918. odnose ključne pobjede na zapadnom i solunskom bojištu, stoga dotadašnji austro-ugarski saveznici Bugarska i Turska potpisuju primirje. Na talijanskom se bojištu povlače Mađari, a njemačke trupe otkazuju poslušnost pa se raspada bojište. Primirje je sklopljeno 3. studenog 1918. uz prihvatanje teških uvjeta Antante: predaja južnog Tirola, područja Krasa, Istre i sjeverne Dalmacije. Njemačke su se trupe morale povući, a austro-ugarske demobilizirati.²⁹

Iako je zemlja bila u rasulu, Karlo je uputio prijedlog o podunavskoj konfederaciji silama Antante koje su mu negativno odgovorile na taj prijedlog ne priznajući vladu koja nema ustavnu vlast, a oni priznaju samo vlade novih nezavisnih država. Napustio je austrijski teritorij 11. studenog pobjegavši u Ugarsku kako bi sutradan bila proglašena

26 P. Hanak i dr., *Povijest Mađarske*, str. 204-205.

27 L. Kontler, *Povijest Mađarske*, str. 325.

28 L. Kardum, *Suton stare Europe...*, str. 367-368.

29 D. Dukovski, *Povijest Srednje i Jugoistočne...*, II. dio, str. 29.

Austrijska i Mađarska Republika. Niti ne potpisavši formalni akt o abdikaciji, Karlo je 13. studenog izjavio kako se odriče svakog sudjelovanja u državnim poslovima čime nestaje Austro-Ugarska Monarhija.³⁰

MIR U TRIANONU

Slika 8. Podjela Austro-Ugarske poslije Pariške konferencije

Prvi svjetski rat izazvao je velike promjene na karti Europe i ostavio teške posljedice u gospodarskom i društvenom životu zemalja koje su u njemu sudjelovale. Iako je u vremenskom razdoblju od 1914. do 1918. godine Austro-Ugarska bila jedina velika sila koja nije mogla ništa dobiti ratom, samo je ona od svih velesila svjesno i odlučno ušla u rat, no ne bez posljedica. U srazu oružanih snaga izlazi kao gubitnik što rezultira raspadom jednog od najvećih višenacionalnih imperija. Potlačeni narodi koji su godinama živjeli pod vlašću bečkih careva, oslobodili su se i uspostavili svoje nacionalne države. Nakon završetka rata nastale su nove države: Austrija, Mađarska, Čehoslovačka, Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca, Poljska, Litva, Latvija, Estonija i Finska.

Sile pobjednice nisu dugo čekale s ostvarivanjem svojih imperijalističkih planova, međutim, trebalo je prije toga riješiti političke, gospodarske i društvene probleme, te zaključiti mirovne ugovore s poraženim zemljama. Trebalo je, isto tako, bez odlaganja razoružati neprijatelja i onemogućiti mu možebitno nastavljanje otpora, tim više što su za poražene zemlje slijedili teški uvjeti ugovora.³¹ Godine 1919. i 1920. potpisani su mirovni sporazumi s ciljem ponovne uspostave sustava sigurnosti na kontinentu kojim je harala ekonomska kriza kao posljedica ratnih ekonomskih i društvenih promjena.³² Sređivanje situacije u Mađarskoj nakon primirja teklo je veoma sporo. Karolyjeva vlada

30 P. Renouvin, *Europska kriza...*, str. 447.

31 D. Dukovski, *Povijest Srednje i Jugoistočne...*, II. dio, str. 52.

32 Skupina autora, *Povijest 16. knjiga, Prvi svjetski rat i poslijeratna Europa (1914.-1936.)*, Biblioteka Jutarnjeg lista, Zagreb, 2008., str. 209.

željela je postupno uvesti ustavne reforme, ali ugroženi radnici, seljaci i brojni zarobljenici koji su se vratili iz Rusije nisu se s time slagali i htjeli su novu, socijalnu revoluciju. Najveću popularnost među radnicima, vojnicima i nezaposlenima stekla je Komunistička partija Mađarske čija je snaga jačala i unutar Socijaldemokratske stranke. Istovremeno dolazi do razilaženja u Karolyjevoj Stranci neovisnosti jer desničarske grupe nisu željele razvoj građanske demokracije nego uspostavu starog konzervativnog sustava i zbog toga se okupljaju oko grofa Istvana Bethlena i Gyule Gömbösa. Unatoč teškoćama, 16. studenog 1918. proglašena je neovisna i demokratska Republika Mađarska, a njenim prvim predsjednikom proglašen je Mihaly Karolyi 11. siječnja 1919. koji je odmah započeo s demokratizacijom javne uprave i pripremama za prve demokratske izbore. Čekao ga je veoma težak i naporan posao s obzirom kako situacija u zemlji nije bila nimalo laka zahvaljujući gospodarskoj i društvenoj krizi. Međutim, zamišljene reforme provedene su samo parcijalno, a Karolyijeva vlada nije uspjela postići sporazum s nemađarskim narodima, te dolazi do odbijanja prijedloga o osnutku Dunavskih Sjedinjenih Država u kojima bi postojala autonomija nacionalnih manjina. Vođa mađarskih socijalista, Bela Kun organizirao je velike demonstracije protiv Karolyijeve vlade i režima, što je prouzrokovalo ostavku vlade. Tako su socijaldemokrati i komunisti osnovali zajedničku vladu koja je 21. ožujka 1919. proglasila Mađarsku Sovjetskom Republikom. Na taj je način Mađarska ušla u savez sa Sovjetskom Rusijom i pozvala je radništvo susjednih zemalja na priključenje u zajedničkoj borbi protiv imperijalističkih sila i buržoazije. Nakon uspostave države došlo je do potpisivanja mirovnog ugovora sa silama pobjednicama 4. lipnja 1920. u Trianonu. Prema njemu je u novoj državi ostalo samo 30 posto teritorija, odnosno 40 posto područja bivše Kraljevine Ugarske. Svaki je treći Mađar živio u nekoj drugoj državi. Mađarska vojska ograničena je na 35 tisuća vojnika, a važan dio ugovora bila je i točka o manjinama koje su morale imati ista prava kao i većinsko stanovništvo. Zbog ugovora koji je podijelio mađarski nacionalni teritorij dolazi do oštrog otpora mađarskih stranaka koji će se nastaviti sve do izbivanja Drugog svjetskog rata.³³

ZAKLJUČAK

Tijekom Prvog svjetskog rata Mađarska se nalazila u okviru Austro-Ugarske kao njezinog drugog, ali i ravnopravnog dijela osobito od potpisivanja Austro-ugarske nagodbe. Upravo ta činjenica odredila je i njezin položaj u Prvom svjetskom ratu. Naime, zbog Habsburgovaca, koji su tada bili još na čelu Monarhije, i njihove povezanosti s Njemačkom, Mađarska se, također, našla u savezu Centralnih sila koje će na kraju rata doživjeti poraz. Problem koji je mučio mađarske političare bile su nacionalne manjine u ugarskom dijelu kojih je bilo više nego samih Mađara. Upravo jedna netolerantna mađarska politika u duhu nacionalizma koja se najviše očitovala uvođenjem mađarskog jezika u škole te zapovjednim mađarskim jezikom, bila je razlogom nezadovoljstva nemađarskih naroda. Razlog zbog kojeg su Mađari i pristali na sudjelovanje u Prvom svjetskom ratu jest upravo taj gdje su oni, zajedno s Austrijancima, htjeli pobijediti Srbiju, koja je tada bila samostalna i na koju su se počeli oslanjati nemađarski narodi u okviru Monarhije, pose-

33 D. Dukovski, *Povijest Srednje i Jugoistočne...*, II. dio, str. 91-99.

bice ugarskog dijela. Mađarski vojnici, koji su sudjelovali u okviru austro-ugarskih četa zajedno s drugim nemađarskim, slavenskim vojnicima, ratovali su na tri bojišta: istočnom, balkanskom i talijanskom. Usprkos početnoj inicijativi, počeli su nizati poraze. Također, na nezadovoljstvo vojnika utjecala su i događanja u samoj zemlji: siromaštvo, iscrpljenost, nestašica osnovnih artikala, podređenost vojnoj industriji što je kulminiralo brojnim nezadovoljstvima, pa i radničkim štrajkovima. Kad su se i vojnici počeli buniti, kraj je postao neizbježan, pa se i sam Karlo I. odrekao vlasti, čime nestaje Monarhija, a osnovana je Republika Mađarska koja je bila izrazito nezadovoljna odlukama Pariške mirovne konferencije. Mađarski teritorij je oduzet čime je svedena na niti polovicu teritorija Monarhije. Nezadovoljstvo odlukama potrajalo je sve do Drugog svjetskog rata.

LITERATURA:

- Dukovski, Darko, *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe 19. i 20. stoljeća I. dio (1800.-1914.)*, Alinea, Zagreb, 2005.
- Dukovski, Darko, *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe 19. i 20. stoljeća II. dio (1914.-1999.)*, Alinea, Zagreb, 2005.
- Freivogel, Zvonimir, *Austrougarski bojni brodovi I. svjetskog rata*, Adamić – Digital point, Rijeka, 2003.
- Freivogel, Zvonimir, *Austrougarske podmornice u I. svjetskom ratu*, Adamić – Digital point tiskara, Rijeka, 2007.
- Hanak, Peter i dr., *Povijest Mađarske*, Barbat, Zagreb, 1995.
- Kardum, Livia, *Suton stare Europe: europska diplomacija i Prvi svjetski rat*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2009.
- Kontler, Laszlo, *Povijest Mađarske: tisuću godina u Srednjoj Europi*, Srednja Europa, Zagreb, 2007.
- Renouvin, Pierre, *Europska kriza i Prvi svjetski rat*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2008.
- Skupina autora, *Povijest Hrvata, Druga knjiga (Od kraja 15. stoljeća do kraja Prvog svjetskog rata)*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.
- Skupina autora, *Povijest 16. knjiga, Prvi svjetski rat i poslijeratna Europa (1914.-1936.)*, Biblioteka Jutarnjeg lista, Zagreb, 2008.
- Taylor, Alan John Percivale, *Habsburška Monarhija: 1809.-1918.*, Znanje, Zagreb, 1990.

PRILOZI:

Slika 1. Austro-ugarski grb

(http://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Datei:Austria-Hungaria_transparency.png&filetimestamp=20061009090232)

Slika 2. Grb ugarskih zemalja

(http://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Datei:Wappen_Ungarische_L%C3%A4nder_1915_%28Mittel%29.png&filetimestamp=20061024020340)

Slika 3. Austro-Ugarska 1914.

(http://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Datei:Austro-Hungary_1914.jpg&filetimestamp=20050916092202)

Slika 4. Arpad

(Freivogel, Zvonimir, *Austrougarski bojni brodovi I. svjetskog rata*, Adamić – Digital point, Rijeka, 2003., str. 27.)

Slika 5. Szent Istvan

(Freivogel, Zvonimir, *Austrougarski bojni brodovi I. svjetskog rata*, Adamić – Digital point, Rijeka, 2003., str. 73.)

Slika 6. Podmornica UB 2

(Freivogel, Zvonimir, *Austrougarske podmornice u I. svjetskom ratu*, Adamić – Digital point tiskara, Rijeka, 2007., str. 10.)

Slika 7. Podmornica UB 27

(Freivogel, Zvonimir, *Austrougarske podmornice u I. svjetskom ratu*, Adamić – Digital point tiskara, Rijeka, 2007., str. 90.)

Slika 8. Podjela Austro-Ugarske poslije Pariške konferencije

(http://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Datei:%C3%96sterreich-Ungarns_Ende.png&filetimestamp=20070716115946)

Barbara Ćosić and Perica Vujić:

THE ROLE OF HUNGARY IN THE DOWNFALL OF THE MONARCHY

Summary

World War I was a major turning point in the history of many countries as was the case with Hungary. It was an excellent opportunity for the non-Hungarian people to fight their way to the long-desired freedom. A multinational army was assembled, which fought on three battlefronts: the Balkan front, the Eastern front and the Italian front. Besides infantry, heavy artillery and armament, the Austro-Hungarian army participated in battles during World War I with its numerous ships and submarines which were on a par with Russian, Italian or Japanese ones, while the larger navies were owned only by the British, Germans and the Americans. However, the war caused a thorough chaos in the country. There were food and fuel shortages which began to undermine the public morale. In four years, Hungary had sent more than one third of nine million Monarchy's soldiers, but among the victims, only the number of the wounded of 1,4 million, roughly matched that ratio. By the end of the war, the Entente Powers had taken the key victories on the battle fronts, which caused retreats amongst the Hungarian forces and led to the signing of the peace treaty on November 3, 1918 along with acceptance of heavy conditions imposed by the Entente: giving up the southern Tirol, parts of Kras, Istria and northern Dalmatia. German troops were forced to withdraw while Austro-Hungarian troops were demobilized. Carl I relinquished his crown, thus abolishing the Monarchy and founding the Republic of Hungary which was left unsatisfied with the Trianon peace treaty. The treaty which divided Hungarian national territory caused severe resistance on behalf of Hungarian political parties, which would last until the escalation of the next world-wide conflict.